

PIERWSZE CYWILIZACJE

■ WPŁYW WARUNKÓW NATURALNYCH NA ROZWÓJ CYWILIZACJI

Warunki naturalne wywierały zasadniczy wpływ na losy ludzi. Dzięki zmianom klimatycznym, rozpoczętym przed 10 tys. lat, powstało zupełnie nowe środowisko przyrodnicze, w którym człowiek miał znacznie lepsze możliwości rozwoju. W wyniku tzw. rewolucji neolitycznej społeczności zastąpiły gospodarkę przyswajalną gospodarką wytwórczą. Żywności dostarczały im przede wszystkim uprawa roli oraz hodowla zwierząt, a nie – jak dotychczas – zbieractwo i myślistwo. Ludzie porzucili koczowniczy tryb życia; stali się rolnikami i hodowcami. Skutki owych przemian, rozpoczętych najwcześniej na Bliskim oraz Środkowym Wschodzie, na obszarze Żywnego Półksiężyca (rozciągającym się od wybrzeży Morza Śródziemnego po Mezopotamię), okazały się dalekosiężne. Niezależnie od siebie podobne przeobrażenia dokonały się – w różnym czasie – w Europie, Azji, Afryce i Ameryce Środkowej.

Najlepsze warunki do rozwoju rolnictwa panowały w dolinach wielkich rzek. Ich wylewy zapewniały ziemiom urodzajność. Rolnicy wcześniej zaczęli budować systemy irygacyjne, które doprowadzały wodę dalej niż siły natury. W ten sposób powiększono obszar upraw. Społeczności rolników tworzyły osady rozrastające się w większe ośrodki, a następnie – miasta. W tych

Proste urządzenia irygacyjne, takie jak pompa wprawiana w ruch przez byki, są wykorzystywane w Egipcie do dziś.

■ fotografia współczesna, delta Nilu

ostatnich funkcjonował podział pracy, zaczęły kształtować się hierarchia społeczna oraz organizacja państwowa. Pierwsze państwa powstały nad Nilem, na Bliskim Wschodzie (Jerycho), w Mezopotamii, Indiach, Chinach, a także w Ameryce Środkowej i Południowej. Tak rodziła się cywilizacja, której charakterystycznymi elementami były: miasta, organizacja państwowa, pismo, monumentalna architektura i sztuka.

■ USTROJE POLITYCZNE I SPOŁECZNE CYWILIZACJI WSCHODNICH

Starożytne cywilizacje wykształciły dwa rodzaje organizmów państwowych: niewielkie miasta-państwa oraz duże państwa terytorialne. Te pierwsze składały się z dużego ośrodka miejskiego oraz jego bezpośredniego zaplecza rolniczego. Na terenie drugich mogło istnieć wiele miast. Miasta-państwa tworzyli Sumerowie, Fenicjanie, a później także Grecy. Państwa terytorialne powstały w starożytnym Egipcie, Indiach i Chinach. Podboje oraz rozszerzanie wpływów metodami politycznymi mogły powodować rozrost terytorialny państwa, prowadzący do ukształtowania się organizmu politycznego złożonego z wielu różnych krajów. Mowa tu o imperiach, m.in. babilońskim, asyryjskim czy perskim.

W państwach stworzonych przez najstarsze cywilizacje, bez względu na rozmiary, panował ustrój monarchiczny. Zarówno w sumeryjskich miastach-państwach, jak i w Egipcie, Indiach oraz Chinach rządy należały do noszących różne tytuły królów. Z woli bogów sprawowali oni władzę absolutną, byli naczelnymi wodzami i najwyższymi

Symbolami absolutnej władzy faraona były heka, czyli laska pasterska, i nechacha – bicz. Miały one oznaczać troskę, którą władca otaczał swoich poddanych.

■ posąg kamienny, Kair, ok. XII w. p.n.e.

kapłanami. Wspomagali ich urzędnicy oraz kapłani różnych szczebli, stanowiący elity społeczne. Obowiązywał sojusz „tronu i ołtarza”. Sprawujący nadzór nad kultem kapłani stali straży uosabianych przez władcę porządków:

społecznego i politycznego. Cieszyli się znaczną autonomią, korzystali z rozmaitych przywilejów, mieli ogromne majątki i wpływy. W niektórych krajach, np. w Egipcie, wielokrotnie przejawiali ambicje polityczne zagrażające władzy panującego oraz jedności państwa. W innych, np. w Mezopotamii, byli pod tym względem bardziej powściągliwi. W cywilizacji żydowskiej kapłani odgrywali szczególną rolę przewodników duchowych. Przynależeli do zachowania przez tę społeczność odrębności kulturowej.

W każdym ze starożytnych państw większość mieszkańców stanowili wolni chłopci, utrzymujący się z niewielkich majątków oraz pracy dla króla i świątyni, a także rzemieślnicy, pracujący przede wszystkim na rzecz administracji państwowej i świątynnej. W Mezopotamii poza pełnoprawnymi

obywatelami żyli także „ludzie królewscy” („poddani pałacu”). Wybierali oni służbę dla króla dobrowolnie. W zamian za wykonywanie określonych zadań otrzymywali umożliwiające utrzymanie się działki ziemi. W Indiach ukształtował się system wam, zakładający uprzywilejowaną pozycję najeźdźców (Ariów) i podporządkowanie im miejscowej ludności, zaliczanej do siudrów. Z czasem przekształcił się on w rozbudowaną strukturę zamkniętych kast. W Chinach wysoką pozycję zajmowali ludzie wykształceni.

W większości starożytnych cywilizacji wiedza była domeną kapłanów. Tworzyli oni i przechowywali rozmaite teksty religijne, prowadzili obserwacje astronomiczne. Ważną rolę odgrywali także skrybowie – autorzy różnych zapisów związanych z potrzebami państwa i świątyni.

■ OSIĄGNIĘCIA KULTUROWE CYWILIZACJI WSCHODNICH

Starożytne cywilizacje osiągnęły wysoki poziom rozwoju. Mieszkańcy Mezopotamii, Egiptu, Indii i Chin stworzyli wielką architekturę, wybitną sztukę, a także oryginalne systemy pisma. Pozostawili po sobie bogate piśmiennictwo i dokonali licznych wynalazków – niekiedy niezależnie od siebie w różnych częściach świata. Na przykład ok. 4000 lat p.n.e. w Egipcie i Mezopotamii wynaleziono szkło, a ok. 2500 lat p.n.e. w Chinach i Egipcie wymyślono zwierciadła płaskie. Niektóre osiągnięcia starożytnych zostały przejęte i rozwinięte przez inne cywilizacje; pozostałe upowszechniły się znacznie później. Można stwierdzić, że pod względem pewnych zdobyczy cywilizacyjnych dany lud w określonym momencie stał na wyższym stopniu rozwoju niż inne. Około 1000 r. p.n.e. w Indiach wynaleziono brzoź, ok. 500 r. p.n.e. w Chinach pojawiły się licydla i świece, a w 105 r. n.e. – papier. Wynalazki te nie zostały jednak przejęte przez inne cywilizacje. Chińczycy wymyślili druk ok. 600 r. n.e. Europejczycy uczynili to niezależnie od nich dopiero w XV w. Postęp wiedzy na temat najstarszych cywilizacji sprawia, że jesteśmy świadomi np. dokonania Chińczyków czy Majów, choć nie wywarli oni wpływu na rozwój światowej nauki.

Wiele osiągnięć starożytnych cywilizacji weszło na trwałe do dorobku cywilizacji globalnej, np. kalendarz, podział roku na 365 dni i godziny na

Wisiorzek z grobowca Tutanchamona przedstawia skarabeusza oraz elementy symbolizujące boga słońca Re. Ozdoba została precyzyjnie wykonana ze złota, z turkusów, lapis-lazuli oraz barwionych szkieł.

■ biżuteria, Dolina Królów, ok. XIV w. p.n.e.

60 minut. Piramidy egipskie, hieroglify, pismo sumeryjskie, Biblia, Budda, Konfucjusz stanowią symbole czytelne dla ogółu współczesnych.

Wiele zabytków i osiągnięć wciąż odkrywamy na nowo. Dopiero dwa wieki temu Europejczycy zaczęli poznawać starożytny Egipt, jeszcze później – antyczną Grecję, a zupełnie niedawno – cywilizacje Ameryki Środkowej. Z pewnością przyszłość przyniesie wiele nowych odkryć.

Dorobek Greków i Rzymian, leżący u podstaw cywilizacji europejskiej, będziecie poznawać w trakcie kolejnych lekcji.

Ćwiczenia podsumowujące

1. Opisz wpływ warunków naturalnych na rozwój najstarszych cywilizacji.
2. Porównaj struktury społeczne i polityczne najdawniejszych państw.
3. Podaj podobieństwa oraz różnice między pozycjami kapłanów w różnych cywilizacjach starożytnych.
4. Omów osiągnięcia najstarszych cywilizacji.
5. Obejrzyj jeszcze raz ilustracje zamieszczone w podręczniku. Wymień różnice pomiędzy zabytkami cywilizacji Egiptu, Mezopotamii, Izraela, Persji, Indii i Chin.

RADY DLA SUMERYJSKIEGO UCZNIĄ

Sumeryjskich urzędników kształcono w szkołach zakładanych przy świątyniach i pałacach. Informacje na temat ich życia zachowały się na glinianych tabliczkach z III tysiąclecia p.n.e.

Idź do szkoły, stań przed ojcem domu tabliczek, powiedz to, co zostało ci zadane, napisz tabliczkę, twój wielki brat [nauczyciel – przyp. red.] niech napisze nową tabliczkę, dla ciebie. Gdy odrobisz to, co ci zadadzą, pokaż to nauczycielowi, wróć do mnie i nie wólcz się po ulicy.

Bądź człowiekiem. Nie wystawaj na publicznym placu, nie wólcz się po szerokiej ulicy. Gdy idziesz ulicą, nie rozglądaj się wokół siebie. Bądź skromny, okazuj lęk przed twoim nauczycielem. Jeśli okażesz lęk, twój nauczyciel będzie ciebie lubił [...]. Ty, który wólczysz się po publicznych placach – czyż osiągniesz cel? Szukaj tedy wiedzy u minionych pokoleń, dopytuj się o nią. Niesforny, nad którym czuwam –

nie byłbym człowiekiem, gdybym nie czuwał nad moim synem. Rozmawiałem z moim rodem, porównywałem jego mężów, lecz nie znalazłem wśród nich podobnego do ciebie. To, co zamierzałem ci powiedzieć, głupca zmienia w mędrca, powstrzymuje węża niczym zaklęcia i nie pozwoli ci przyjmować słów fałszywych. [...] Nigdy nie posyłałem ciebie do pracy, abys orał moje pole. Nigdy nie posyłałem ciebie do pracy, abys przekopywał moje pole. Nigdy nie posyłałem ciebie do pracy jako robotnika. „Idź, pracuj i wspieraj mnie” – nigdy w życiu do ciebie nie powiedziałem: „Inni, tacy jak i ty, wspomagają swoich rodziców, pracując.”

Źródło: Dzień ucznia w sumeryjskiej szkole, [w:] Starożytność. Teksty źródłowe, komentarze i zagadnienia do historii w szkole średniej, oprac. G. Chomicki, S. Sprawski, Kraków 1999, s. 42–43.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wy tłumacz, jakiej postawy oczekiwał ojciec od syna.
2. Omów losy dzieci posyłanych do starożytnych szkół oraz tych, które do nich nie chodziły.

BITWA POD KADESZ

Informacje o nierozstrzygniętej bitwie stoczonej przez wojska egipskie i hetyckie pod Kadesz można odczytać z napisów hieroglificznych wyrytych na ścianach świątyni w Tebach oraz Abu Simbel.

I dotarł on [Ramzes II – przyp. red.] w czasie swego drugiego zwycięskiego pochodu aż po [Fenicję]. A gdy podszedł jego wysokość do miasta [Kadesz], rozbił obóz swój [...]. I przyszedł strażnik z gwardii jego wysokości, przyprowadziwszy dwóch jeńców zwyciężonego władcy Hetytów. Oni zaś mówili: „Zwyciężony władca kraju Chatti [Hetytów] znajduje się tu, po przeciwnej stronie zdradzieckiego Kadeszu, gotowy do bitwy, a wraz z nim wszystkie kraje w granicach ziemi Chatti [...]”. Wtedy zwołał jego wysokość możnych [...], a w czasie, gdy rozmawiał z nimi, zwyciężony władca Hetytów wyruszył z całym swym wojskiem i rydwanami, ze wszystkimi krajami, które był

przyprowadził. Przeprawiwszy się przez kanał na południe od Kadeszu, napadli na żołnierzy jego wysokości. Którzy byli w marszu i niczego nie przeczuwali. I wtedy wojsko i rydwany bojowe jego wysokości poszły w rozsypkę. A jego wysokość znajdował się wtenczas na północ od miasta Kadesz. I wróg zbliżał się do gwardii jego wysokości. Gdy ich spostrzegł, gniew srogi nim zawładnął, schwycił broń, niby Baal w godzinie gniewu. Siadł na rydwanie bojowym i pędem rzucił się naprzód, prosto, w sam środek wojska zwyciężonego władcy Hetytów. [...] Zabił jego wysokość wszystkich wrogów, władcę kraju Chatti wraz z braćmi jego i starszyzną, i możnych ze wszystkich krajów [...].

Źródło: Walki Ramzesa II z Hetytami pod Kadesz, [w:] Starożytność. Teksty źródłowe, komentarze i zagadnienia do historii w szkole średniej, oprac. G. Chomicki, S. Sprawski, Kraków 1999, s. 19–20.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Przedstaw etapy bitwy pod Kadesz.
2. Wyjaśnij, dlaczego w tekście tak często używa się określenia: zwyciężony władca Hetytów.

ZNISZCZENIE JEROZOLIMY

Wojska babilońskie zdobyły Jerozolimę w 587 r. p.n.e. Przyczyną najazdu była chęć ukarania króla Judei Sedecjasza za wzniecenie powstania. Wydarzenia te zostały opisane w starotestamentowej *Księdze Jeremiasza*.

W chwili objęcia rządów Sedecjasz miał dwadzieścia jeden lat i panował jedenaście lat w Jerozolimie. [...] Postępował źle w oczach Pana. Dlatego też gniew Pana był nad Jerozolimą i Judą do tego stopnia, że odrzucił On ich od swego oblicza, a Sedecjasz zbuntował się przeciw królowi babilońskiemu. W dziewiątym roku jego panowania [...] przybył król babiloński Nabuchodonozor wraz z całym swym wojskiem przeciw Jerozolimie i oblegał ją, budując dookoła niej wały oblężnicze. Miasto było obleżone [...], głód srożył się w mieście i nie było już chleba dla ludu kraju, uczyniono wyłom w mieście. Wszyscy wojownicy uciekli z miasta nocą [...]. Wojsko chaldejskie ścigało króla i dopędziło Sedecjasza na stepie Jerycha; całe zaś jego wojsko opuściło go,

idąc w rozsypkę. Pojmali więc króla i zaprowadzili go [...] do króla babilońskiego, który wydał na niego wyrok [...]. Kazał zamordować synów Sedecjasza na jego oczach, a także wszystkich przywódców judzkich kazał zabić. [...] Następnie wyłupił oczy Sedecjaszowi i kazał go zakuć w podwójne spizowe kajdany. Potem uprowadził go król babiloński do Babilonu i wtrącił do więzienia, aż do dnia jego śmierci. [...] Wkroczył do Jerozolimy Nebuzaradan, dowódca straży przybocznej, sprawujący służbę przy królu, i spalił świątynię Pańską i pałac królewski oraz wszystkie wielkie domy. [...] Część ubogiej ludności, resztę ludu pozostałego w mieście oraz pozostałych rzemieślników dowódca straży przybocznej Nabuzaradan uprowadził do niewoli.

Źródło: Biblia Tysiąclecia, Księga Jeremiasza 52,1–15, Poznań 2003.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Przytocz opinię na temat Sedecjasza przedstawioną przez autora relacji.
2. Wyjaśnij cel brutalnych działań Nabuchodonozora.

OBYCZAJE PERSKIE

Grecki uczonej Herodot zwiedził znaczną część Persji. Zachowała się jego relacja na temat zwyczajów i religii Persów.

O ile wiem, istnieją u Persów następujące zwyczaje: posągi bogów, świątynie i ołtarze wznosić nie uważają za rzecz godziwą, a nawet tym, co to czynią, zarzucają głupotę, jak im się zdaje dlatego, że nie wierzą na modłę Helenów, iżby bogowie byli podobni do ludzi. Zeusowi [w rzeczywistości Ahurze Mazdzie – przyp. red.] mają zwyczaj składać ofiary, wychodząc na najwyższe szczyty gór, a nazywają Zeusem cały krąg nieba. Dalej oddają cześć słońcu, księżycowi, ziemi, ogniovi, wodzie i wiatrom. [...] Ze wszystkich dni ten najbardziej czcić zwykli, w którym się urodzili. W tym dniu uważają za swoje prawo zastawiać obfitszą niż kiedy indziej ucztę. Bogatsi kazać wnosić wołu, konia, wielbłąda,

osła, w całości upieczone w piecach, ubodzy zastawiają drobne bydło. Potraw mają mało, ale za to liczne i nie na raz wnoszone wety. [...] Zaraz po dzielnosci w boju to uznaje się za dowód tężyzny, jeżeli ktoś wykaże się wielką liczbą dzieci; temu, co wykaże ich najwięcej, posyła król corocznie podarunki. Siłą bowiem według nich jest mnóstwo. Dzieci swe kształcą od piątego do dwudziestego roku życia tylko w trzech rzeczach: w jeździe konnej, w strzelaniu z tuku i w mówieniu prawdy. Zanim jednak dziecko ukończy pięć lat, nie staje ono przed obliczem ojca, lecz przebywa wśród kobiet. Dzieje się to dlatego, żeby zmarłszy we wczesnym dzieciństwie, nie przyczyniało ojcu żadnego bólu.

Źródło: Herodot, Dzieje, tłum. S. Hammer, Warszawa 1959, s. 82–87.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Porównaj wierzenia perskie z religią starożytnych Greków.
2. Opisz sposób wychowywania dzieci przez Persów.

POTOP

Aż do XIX w. historia o zesłaniu przez Boga potopu jako kary za grzechy ludzi była znana jedynie z przekazów biblijnych. Po odnalezieniu tabliczek z *Eposem o Gilgameszu* okazało się, że motyw ten funkcjonował również w innych kulturach Bliskiego Wschodu. Opis zawarty w sumeryjskim eposie powstał dużo wcześniej niż Biblia.

EPOS O GILGAMESZU

W siódmym roku rzekł Enlil:
Ludzkość się nie zmniejsza, jest liczniejsza niż dotąd! Już spać nie można! Niech przyjdzie rankiem okrutna ulewa i niechaj przez całą noc nie ustaje, niech deszcz gór sięgnie, ich szczyty zatopi, niech jakby złodziej pola ograbi! [...]
Tak też powiedziawszy, z krzykiem powstał bogowie na radzie, nic się nie zlekli, serce ich pragnęło potop uczynić. [...] Ea z jasnym okiem, sprawiedliwy, słodkich wód władca, z nimi razem przysiągł. Ale iż łaskaw, do trzciniowej chatki rzecze w te słowa:
[...] Niech mąż z Szuruppaku, syn Ubartutu [imieniem Utnapisztim] dom swój rozbierze i korab [łódź] zbuduje. Porzuć mienie, szukaj życia, człowiecze, bogactwa znień awidź, duszę w żywych zachowaj! Wprowadź w korab z wszelkiej duszy nasienie, ze zwierząt polnych i z ptaków niebieskich! Weź swoje zboże i wszelki majątek, weź żonę, potomstwo i wszystkich krewnych, weź biegłych w rzemiośle. Ja posłę tobie zwierzyne stepową, wszelkie zwierzęta, co tylko je trawę, iżby u drzwi twoich czuwały. Ten korab, który

masz uczynić, niechaj ma czworokątną postać, równe niech będą szerokość i długość, jak otchłań wypukło ma być przykryty! [...] I czas nadszedł. Deszcz z rana spadł jak soczewica, wieczorem ulewa jakby pszenica. [...] Wszedłem na korab. Drzwi za sobą smolą pomazałem. Za smolenie korabia okrętnikowi Pazuramurri dworzec swój oddałem z całym bogactwem. [...] Kiedy dzień siódmy się uczynił, poniechała burza południowa potopu, [...]. Morze się uspokoiło, ucichła burza, potop walić przestał. [...] Kiedy dzień siódmy się uczynił, wyniosłem gołębia, wypuściłem, lecieć mu dałem. Odleciał gołąb i znowu powrócił, miejsca nie znalazł, gdzie by stanął, przyleciał powrotem. Wyniosłem jaskółkę, wypuściłem, lecieć jej dałem. Odleciała jaskółka i wraca znowu, miejsca nie znalazła, gdzie by stanęła, przyleciała z powrotem, nóżki miała gliną umazane. Wyniosłem kruką, wypuściłem, lecieć mu dałem. A kruk odleciał, wód spadek zobaczył, nie wrócił już [...].

Źródło: Gilgamesz, tłum. R. Stiller, Warszawa 1966, s. 78-81.

BIBLIA

Noe, człowiek prawy, wyróżniał się nieskazitelnością wśród współczesnych sobie ludzi; w przyjaźni z Bogiem żył Noe. [...] Ziemia została skażona w oczach Boga. Gdy Bóg widział, iż ziemia jest skażona, że wszyscy ludzie postępują na ziemi niegodziwie, rzekł do Noego: «Postanowiłem położyć kres istnieniu wszystkich ludzi, bo ziemia jest pełna wykróceń przeciw mnie; zatem zniszczę ich wraz z ziemią. Ty zaś zbuduj sobie arkę z drzewa żywicznego, uczyni w arce przegrody i powlec ją smolą wewnątrz i zewnątrz. [...] Ja zaś sprowadzę na ziemię potop, aby zniszczyć wszelką istotę pod niebem, w której jest tchnienie życia; wszystko, co istnieje na ziemi, wyginie, ale z tobą zawrę przymierze. Wejdziesz przeto do arki z synami twymi, z żoną i z żonami twych synów. Spośród

wszystkich istot żyjących wprowadź do arki po parze, samca i samicę, aby ocalały wraz z tobą od zagłady. Z każdego gatunku ptactwa, bydła i zwierząt pełzających po ziemi po parze; niechaj wejdą do ciebie, aby nie wyginęły. A ty nabierz sobie wszelkiej żywności – wszystkiego, co nadaje się do jedzenia – i zgromadź u siebie, aby była na pokarm dla ciebie i na paszę dla zwierząt». [...] A potop trwał na ziemi czterdzieści dni i wody wzbierały, i podniosły arkę ponad ziemię. Kiedy przybywało coraz więcej wody i poziom jej podniósł się wysoko ponad ziemią, arka płynęła po powierzchni wód. Wody bowiem podnosiły się coraz bardziej nad ziemię, tak że zakryły wszystkie góry wysokie, które były pod niebem. Wody się więc podniosły na piętnaście łokci ponad góry i zakryły je. Wszystkie istoty

poruszające się na ziemi z ptactwa, bydła i innych zwierząt i z wszelkich jestestw, których było wielkie mnóstwo na ziemi, wyginęły wraz ze wszystkimi ludźmi. [...] Ale Bóg, pamiętając o Noem, o wszystkich istotach żywych i o wszystkich zwierzętach, które z nim były w arce, sprawił, że powiał wiatr nad całą ziemią i wody zaczęły opadać. [...] Miesiąca siódmego, siedemnastego dnia miesiąca arka osiadła na górach Ararat. Woda wciąż opadała aż do miesiąca dziesiątego. W pierwszym dniu miesiąca dziesiątego ukazały się szczyty gór. A po czterdziestu dniach Noe, otworzywszy okno arki, które przedtem uczynił,

wypuścił kruką; ale ten wylatywał i zaraz wracał, dopóki nie wyschła woda na ziemi. Potem wypuścił z arki gołębicę, aby się przekonał, czy ustąpiły wody z powierzchni ziemi. Gołębicę, nie znalazłszy miejsca, gdzie by mogła usiąść, wróciła do arki, bo jeszcze była woda na całej powierzchni ziemi; Noe, wyciągnawszy rękę, schwytał ją i zabrał do arki. Przekazawszy zaś jeszcze siedem dni, znowu wypuścił z arki gołębicę i ta wróciła do niego pod wieczór, niosąc w dziobie świeży listek z drzewa oliwnego. Poznał więc Noe, że woda na ziemi opadła. I czekał jeszcze siedem dni, po czym wypuścił znowu gołębicę, ale ona już nie powróciła do niego.

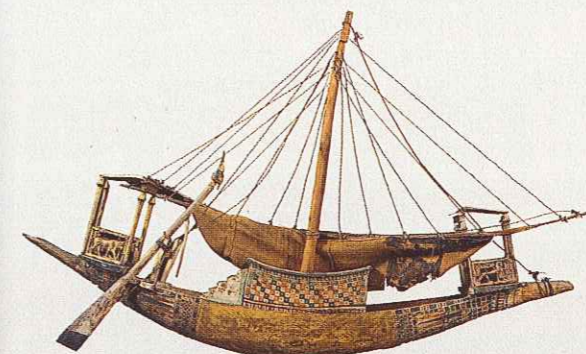
Źródło: Biblia Tysiąclecia, Księga Rodzaju 6-8, Poznań 2003.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień przyczyny, które – zdaniem starożytnych – zdecydowały o zesłaniu przez bogów kataklizmu na ludzkość.
2. Przedstaw podobieństwa między potopem z *Eposu o Gilgameszu* a potopem biblijnym.
3. Wyjaśnij, skąd wzięły się tak duże zbieżności między obydwoma tekstami.

GROBOWIEC TUTANCHAMONA

Sarkofag Tutanchamona jest jednym z najcenniejszych zabytków kultury egipskiej. Grobowiec tego władcy, odkryty w 1922 r. w Dolinie Królów, mieścił najlepiej zachowaną kolekcję luksusowych przedmiotów z czasów faraonów.

Model łodzi odnaleziony w grobowcu faraona

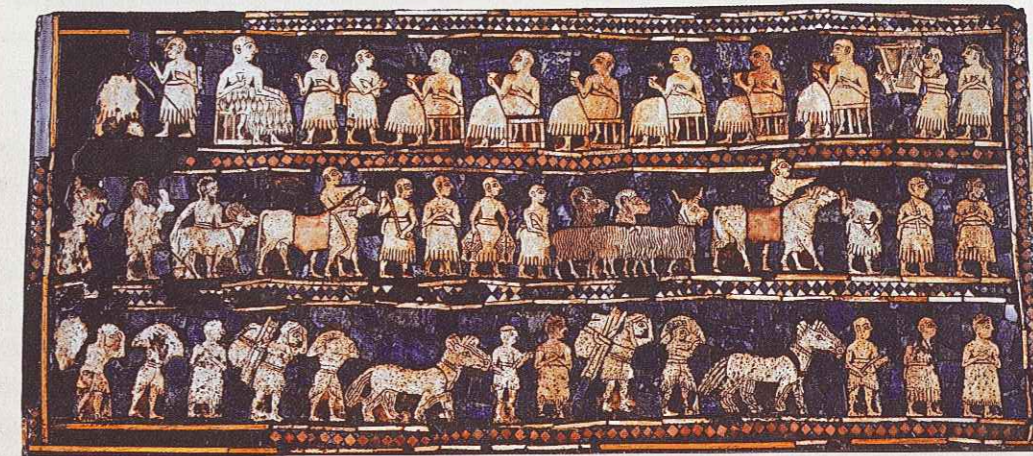
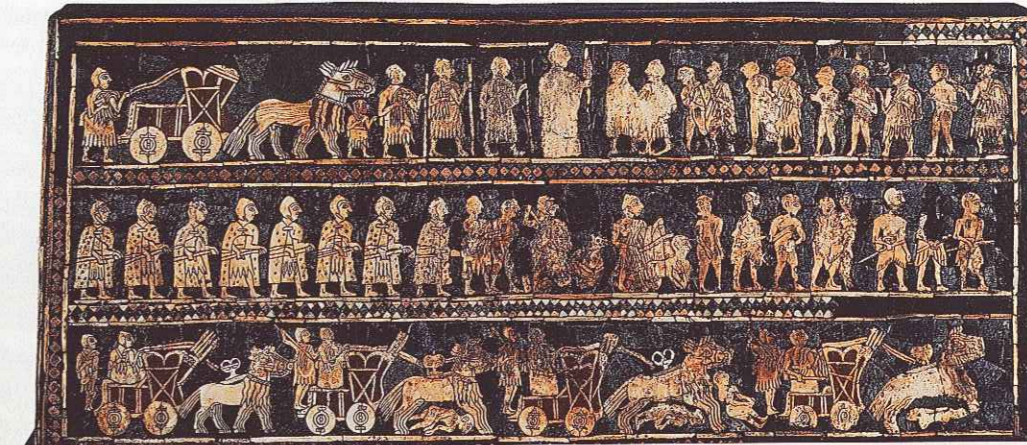
Sarkofag Tutanchamona

? PRACA Z ILUSTRACJĄ

1. Wymień i omów charakterystyczne symbole władzy faraona widoczne na sarkofagu.
2. Wyjaśnij, dlaczego wyposażenie grobu faraona stanowiły model łodzi oraz liczne luksusowe przedmioty codziennego użytku.

SZTANDAR Z UR

Sztandar z Ur to drewniana skrzynia o wysokości 20 cm i długości 50 cm, pokryta z czterech stron mozaiką z muszli oraz lazurytem. Jej przeznaczenie jest nieznane – przypuszcza się, że stanowiła część instrumentu muzycznego. Sztandar z Ur pochodzi z III tysiąclecia p.n.e. Uważa się go za najcenniejszy zabytek sztuki sumeryjskiej. Na jednym z dłuższych boków skrzyni zostały przedstawione wydarzenia z okresu pokoju, a na drugim – z czasów wojny. Na krótszych bokach znalazły się postacie ludzi i zwierząt.

? PRACA Z ILUSTRACJĄ

1. Wskaż na sztandarze zdobienia przedstawiające wydarzenia z okresów pokoju oraz wojny. Uzasadnij swój wybór.
2. Omów uzbrojenie armii sumeryjskiej i określ rodzaje jednostek wchodzących w jej skład.
3. Wymień pokazane na sztandarze sceny z życia codziennego.
4. Opisz stroje noszone przez Sumerów w czasie pokoju.
5. Scharakteryzuj cywilizację sumeryjską. Weź pod uwagę osiągnięcia, wynalazki i udogodnienia widoczne na sztandarze z Ur.